

OVER LEERLINGVOLGSYSTEMEN

Jos Haartmans

Intro

Het volgen van leerlingen en het gebruik van leerlingvolgsystemen binnen het onderwijs is al ongeveer 10-15 jaar actueel. Ook ongeveer twee decennia geleden werden op veel scholen leerlingen gevolgd, alleen bestond de term LVS toen nog niet.

Het LVS is in het basisonderwijs gestart met een didactische invulling. Dat is op veel scholen nog steeds het geval. Een sociaal-emotioneel LVS heeft nog steeds niet echt een duidelijke plek binnen het basisonderwijs. Zo'n sociaal-emotioneel leerlingvolgsysteem noem ik al sedert 1985 Pedagogisch LeerlingVolgSysteem (PLVS). We zien wel –mede onder invloed van Weer Samen Naar School- en “Rugzakjes”- beleid – een langzaam groeiende belangstelling binnen het basisonderwijs voor het Pedagogisch LVS.

Het in het basisonderwijs meest gebruikte LVS is een didactisch cq. methodenonafhankelijke toetsbatterij van het CITO. Deze didactische leerlingvolgsystemen zijn voornamelijk afgestemd op gebruik binnen groep 3 en hoger. Voor de groep 1 en 2 zijn er kleuterleerlingvolgsystemen. In deze kleuterleerlingvolgsystemen worden meestal zowel didactische- als pedagogische aspecten door elkaar gevolgd. Voorbeelden van volgonderdelen, taal-denkontwikkeling, spelontwikkeling, sociale redzaamheid, werkhouding, relatie leerling-leerkracht, relatie leerling-medeleerlingen, zelfbeeld, enzovoorts. In het algemeen kunnen we stellen dat in de meeste van deze systemen onder centrale kopjes een reeks van hier voor representatief geachte items door leerkrachten gescoord moeten worden. Het is niet altijd even duidelijk wat nu pedagogisch en wat didactisch is. Soms is er sprake van overlap.

Leerkrachten observeren, registreren en beoordelen

Leerkrachten leggen naast didactische gegevens ook sociaal-emotionele gegevens over hun leerlingen vast. In reguliere basisscholen worden hoofdzakelijk (maar zeker meer) didactische (dan sociaal-emotionele) gegevens gerapporteerd. In scholen voor speciaal (basis)onderwijs zien we een meer evenredige verdeling “didactisch-pedagogisch” met dien verstande dat hoe meer de school op gedrag gericht is hoe meer de sociaal-emotionele gegevens voorhanden zijn. Voorbeelden van deze speciale scholen zijn o.a. ZMOK, LZK, ZMLK, Praktijkonderwijs en SBO.

Veel scholen, met name basisscholen hanteren voor het pedagogisch gedeelte zelf gemaakte observatielijsten, volgsystemen of gebruiken systemen die door onderwijsbegeleidingsdiensten, nascholingsinstellingen en particuliere bureau's ontworpen zijn. In deze systemen kunnen leerkrachten allerlei informatie kwijt. In combinatie met de aanvullende schoolspecifieke observatieformulieren (dit zijn zelf ontworpen formulieren) worden belangrijke gegevens over de leerlingen genoteerd.

Deze gegevens, die eveneens vaak een beoordelend karakter hebben, worden ook in beslissingsprocessen (wel of geen speciale hulp, wel of geen specialistisch onderzoek, wel of niet naar een andere school?) gebruikt.

Wat is er zo al in gebruik?

1. Door scholen zelf gemaakte observatiesystemen. Deze zien we in de vorm van A4 of A3 formulieren waarop leerkrachten verhalen schrijven en/of bij/onder begrippen en items cijfers of symbolen omcirkelen en/of kleuren in hokjes, blokjes, pijltjes noteren of balken inkleuren, en/of combinaties van dit alles.
 2. Door nascholingsinstellingen, onderwijsbegeleidingsdiensten, uitgeverijen (zonder teststatus) of particuliere bureau's gemaakte observatiesystemen, waarin soortgelijke inhouden en notaties aanwezig zijn.
 3. Door uitgeverijen of universiteiten/wetenschappelijke instellingen gemaakte observatiesystemen, waarin soortgelijke inhouden en notaties aanwezig zijn maar waar – in tegenstelling tot de systemen onder met name 1 en grotendeels ook onder 2- ook de nodige aandacht is besteed aan standaardisering, normering en validering.
- Heel algemeen en schematisch kunnen we bovengenoemde opmerkingen in een klein zeer algemeen schema met voorbeelden van inhouden en registratie als volgt weergeven. Het schema dient niet lineair gelezen te worden maar als combinatoriematrix.

Onderdeel-Voorbeelden	Registratie-Voorbeelden
Contact met medeleerlingen	Filmisch: tekst
Contact met de leerkracht	++ + +/- - --
Sociale vaardigheid	G -- RV - V - O
Welbevinden	H----M----L----?
Werkmotivatie	++ + +/- - --
Betrokkenheid	Altijd-vaak-soms-zelden-nooit
Zelfbeeld/Zelfbeleving	+ □ □ □ □ □ □ □ □ -
Gevoelens begrijpen/tonen	1-----2-----3-----4-----5
Werkhouding	Groen-----Geel-----Groen
Sociaal-Emotionele Ontwikkeling: -het kind heeft geen angsten	← - / + ⇒ O O O O
Weerbaarheid	1-2-3-4-5 (positief-negatief)

Constateringen

1. De Systemen onder 1 en 2 genoemd doen met de regelmaat van de klok uitspraken over psychologische concepten die diagnostisch onderzoek aan de hand van testen, toetsen, vragenlijsten e.d. vereisen. Voorbeelden hiervan zijn (faal)angst, emotie, zelfconcept, motivatie, zelfvertrouwen, zelfredzaamheid enzovoorts. Uitspraken doen over deze psychologische constructen behoeft diagnostische observatie en aanvullend diagnostisch onderzoek. In scholen werkzame leerkrachten, docenten verbonden aan opleidingsinstellingen en medewerkers van onderwijsbegeleidingsdiensten construeren echter instrumenten waarin deze constructen "gemeten" worden en trekken er vervolgens conclusies uit.

2. De systemen onder 1 genoemd missen veelal standaardisering, normering en validering. De systemen onder 2 genoemd missen grotendeels normering en validering.

3. De gegevens van leraren worden vaak door andere leraren en soms zelfs door diagnostici overgenomen. Zo kan het voorkomen dat Juffrouw X van OBS De Sterrekijker vindt dat Harrie die erg teruggetrokken gedrag vertoont licht-autistische trekjes laat zien. Harrie komt vervolgens op de OBS De Opstap terecht. Hier vermeldt Meneer Y in zijn rapportage dat bij Harrie kenmerken van autisme waargenomen zijn. Na verhuizing komt Harrie op de Vrije School De Oneindige Ruimte terecht en schrijft Juffrouw Z dat Harrie bekend is met autisme.

4. Het zelf maken van observatie-/volgsystemen, waarin uitspraken gedaan worden over psychologische concepten behoort tot het psycho-diagnostisch domein. Dit wil zeggen dat het maken van dergelijke instrumenten psychologische (en methodologische) kennis veronderstelt die ligt op het niveau van een doctoraalopleiding in de psychologische- en/of orthopedagogische wetenschappen met specialisatie testconstructie en -in het geval van interpretatie- een bevoegdheid in de psychodiagnostiek, minimaal op het niveau van een GZ-psycholoog. De praktijk toont aan dat dit in veel situaties net het geval is.

Enkele voorbeelden

Er volgen nu enkele voorbeelden (gedeelten).

Voorbeeld 1 : Geheel zelf gemaakt pedagogisch LVS.

(Het betreft de letterlijke rapportage van een leerkracht aan een SBO-school, betreffende een jongetje van ruim 9 jaar, datum rapportage: mei 2001, naam is gewijzigd).

Kop: Welbevinden van het kind

"Patrick komt graag naar school. Dit merk je aan zijn stemming. Ook zijn moeder geeft aan dat Patrick in positieve zin veranderd is sinds hij op onze school zit. Van groot belang is het om dit te bewaken omdat Patrick ontzettend traag is in zijn doen en laten; er wordt grote druk op hem uitgeoefend van mij maar ook van de leerkrachten van de niveau-groepen rekenen en taal/lezen".

Kop: Belangstelling

"Patrick heeft geen uitgesproken belangstelling voor een bepaald vak. Je merkt wel in kringgesprekken dat hij enthousiaster reageert als hem iets aanspreekt. Zijn taal- en rekenwerk is hopeloos wat betreft inzet en concentratie. De hoeveelheid werk wat hij verzet in 1 les is heel weinig. Hij krijgt dan ook bijna iedere les werk mee van de niveau-leerkrachten. Als hij in de middaguren zelfstandig een werkje moet afmaken geeft dit ook de nodige problemen wat betreft concentratie en tijd".

Opmerkingen: Los van de algemene opmerkingen over het doen van uitspraken over psychologische concepten schrijft deze leerkracht over traagheid bij welbevinden en over concentratie bij belangstelling. Het betreft hier een geheel eigen interpretatie van

deze begrippen. Er worden zaken door elkaar gehaald. Deze rapportage is uiterst subjectief en beneden de maat voor een speciale school zoals een SBO-school.

Voorbeeld 2 : Zgn. schoolspecifiek product van een HBO-nascholingsinstelling.

1. Relatie met medeleerlingen	G	V	T	O	S
Houdt rekening met anderen	++	+	+/-	-	--
Komt voor zichzelf op	++	+	+/-	-	--
Kan goed samenwerken	++	+	+/-	-	--
Verplaatst zich in gevoelens van anderen	++	+	+/-	-	--
2. Werkhouding					
Kan zich goed concentreren	++	+	+/-	-	--
Maakt de opdrachten af	++	+	+/-	-	--
Werkt netjes	++	+	+/-	-	--
Heeft een adequaat werktempo	++	+	+/-	-	--

Aanvullende opmerkingen:

1. Sterk wisselend.
2. ADHD-kenmerken (!)

Opmerkingen: Er worden meer items omcirkeld. Er is bovendien niet duidelijk wat nu precies de frequentie is. Wat is het verschil tussen goed en voldoende (en andere beoordelingen) ?

Wanneer een item met het werkwoord "kan" gescoord wordt, wat is dan de realistische observatie? De leerling kan wel iets maar doet het niet (?).

Bij "Komt voor zichzelf op". Voorbeeld: Harrie slaat en schopt Henkie bij de kleinste frustratie. Ja, die komt wel degelijk voor zichzelf op. Is dat goed? Is dat ++ (positief) ?

Bij 2: "ADHD-kenmerken": De leerkracht mag op grond van deze screening zo'n beoordeling niet neerschrijven. Het instrument is niet geschikt, bovendien is de leerkracht hiertoe niet bevoegd.

Concreet voorbeeld 3: Gedragskaart van een commercieel bureau.

Sociaal-emotioneel gedrag	++ + - --
4.1 Contact met de leerkracht: <u>begint voldoende vaak</u> (weinig, onvoldoende, niet)	○ ○ ○ ○
4.2 Sociaal initiatief medeleerlingen: <u>zoekt contact met anderen</u> (nog veel /altijd, alleen)	○ ○ ○ ○
4.3 Conflicten: veroorzaakt <u>geen</u> (zo nu en dan, iedere dag wel een keer (een of meer angsten)	○ ○ ○ ○
4.4. Angsten: het kind heeft <u>geen angsten</u> , is soms wat onzeker (een of meer angsten)	○ ○ ○ ○
4.5 Zelfstandigheid: lost zelf problemen op (<u>vraagt vaak hulp van de leerkracht</u>)	○ ○ ○ ○

Handelingswijzers. Vanuit dit model wordt vervolgens gekoppeld naar een voorgestructureerd pedagogisch handelingsplan.

INTERNALISEREN				EXTERNALISEREN			
			■				■
		■		■		■	
■	■						
Teruggetrokken	Lichamelijke Klachten	Angstig Depressief	Sociale Problemen	Denkproblemen	Aandachtsproblemen	Delinquent Gedrag	Agressief Gedrag
Liever alleen Teruggetrokken Verlegen	Hoofdpijn Huiduitslag Overgeven	Huilt veel Te angstig Ongelukkig	Te jong Veelgeplaagd Onhandig	Obsessies Bangsituaties Vreemdgedrag	Onrustig Impulsief Onopletten	Liegt Steelt Vloekt	Uitdagend Vecht veel Driftbuien
Rij 1 = boven klinisch grensgebied 2 = klinisch grensgebied 3 = normaal gebied 4 = syndroomschalen 5 = items (selectie)							

ADHD KIJKWIJZER INSTRUMENT: ADHDT en/of AVL

ADHD KIJKWIJZER-INHOUDELIJK:

Type 1: Onoplettendheid

Kenmerken: snel afgeleid zijn, moeite hebben met details (bijv. schrijfwerk), opdrachten niet kunnen afmaken, persoonlijke spullen verliezen/kwijt raken, vergeetachtig zijn, zich verzetten tegen taken die concentratie vereisen, activiteiten niet goed kunnen indelen, slecht planvermogen, niet goed kunnen luisteren, aanwijzingen niet kunnen opvolgen.

Type 2: Hyperactiviteit & Impulsiviteit

Kenmerken Hyperactiviteit: rusteloos zijn, friemelen, nervositeit, zich moeilijk bezig kunnen houden met ontspannende activiteiten, vaak en druk praten, rondrennen en a.h.w. doordraven.
Kenmerken Impulsiviteit: zich vaak mengen in andermans gesprek, andermans activiteiten (spel) verstoren, moeite hebben met het op de beurt wachten, het antwoord er uitgooien voordat de vraag afgemaakt is.

Type 3: Gecombineerd (zie boven)

Diagnose:

Zes of meer symptomen van een of beide subtypen moeten aanwezig zijn. De symptomen moeten voor het 7^e levensjaar begonnen zijn, ze moeten in meer situaties voorkomen (pervasief zijn), ze moeten leer- en/of werkprestaties en/of sociaal contact negatief beïnvloeden en de symptomen mogen niet het gevolg zijn van een andere stoornis. De diagnose mag gesteld worden door een (kinder- & jeugd)psychiater, een neuroloog met adhd-specialisatie, een neuropsycholoog, een klinisch psycholoog, een kinder- en jeugdpsycholoog en/of een (klinisch) (ortho)pedagoog met diagnostische bevoegdheid en aantoonbaar specialisme op dit vakgebied (minimaal niveau BIG-registratie Gezondheidszorg-Psycholoog)

Ga naar de Pedagogische Handelingswijzer ADHD

Handelingswijzers ADHD (Selectie) :

- Irriteer je niet aan het gedrag, ga ervan uit dat het onbewust is
 - Geef de leerling extra tijd
 - Tip: Leer de leerling zichzelf te instrueren
- Ga niet een lang pedagogisch moraliserend verhaal houden
- Gebruik veelvuldig de steunregel: 'Eerst even denken, dan doen'
 - Geef nooit twee of meer opdrachten tegelijkertijd
- Zorg dat je alle situaties (kort) voorstructureert, m.n. ook overgangssituaties
 - Geef de leerlingen hun beurt aan
 - Tip: Alleen die spullen op tafel die je nodig hebt
 - Tip: Gebruik geen uit-elkaar-draai-pennen
- Tip: Zeg niet alleen wat niet mag maar vooral hoe het wel moet
- Let op de zithouding (wiebelen op stoelen) of gebruik de skippybal

PEDAGOGISCH HANDELINGSPLAN

(Voorbeeld/zeer beperkt gedeelte)

PEDAGOGISCHE KIJKWIJZERS	PEDAGOGISCHE HANDELINGSWIJZERS
1 ^e 2 ^e ☐ ☐ Onrustig ☐ ☐ Impulsief ☐ ☐ Onoplettend ☐ ☐ Maakt opdrachten niet af	1 ^e 2 ^e ☐ ☐ Situaties sterk voorstructureren ☐ ☐ Beurt aangeven ☐ ☐ Alleen de nodige spullen op tafel ☐ ☐ Opdracht aan tijd koppelen (zandloperkje)

Het werken met dit volg- en werksysteem vereist teamgerichte nascholing. Dat wil zeggen dat het hele team (dus leerkrachten, directie, diagnostici, IB-ers, RT-ers, pedagogisch-didactisch assistenten) geschoold moet worden in de praktijk van het werken met het POBOS-Pedagogisch-LVS. Deze nascholing vergt twee teamgerichte nascholing die zich richt op de introductie van het LVS, op gedragsobservatie en gedragsanalyse, op de vertaalslag naar de Pedagogische Handelingswijzer (pedagogische handelingsplan-aanzet) en op de invoeringsstrategie.

Correspondentie:

POBOS B.V.

Halewijnstraat 4

6166 KJ GELEEN

T +31 (0)46 - 4231786 F 046 - 4231787

Internet : www.pobos.nl & www.joshaartmans.nl

e-mail: joshaartmans@pobos.nl